

КИЇВСЬКА ШКОЛА ЕКОНОМІКИ
МАГІСТЕРСЬКА ПРОГРАМА З ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ВРЯДУВАННЯ

ДИПЛОМНА РОБОТА
«МІСЦЕВІ ПОЛІТИКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ
СПАДЩИНИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-
УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ»

Студентка: Заріна Мартинюк

Науковий керівник: Антон Лягуша

Для здобуття освітнього ступеня: Магістр

за спеціальністю: 281 Публічне управління та адміністрування

Київ, 2025

АНОТАЦІЯ.....	3
ВСТУП	4
ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ	5
АНАЛІТИЧНА РАМКА	9
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ДИЗАЙН.....	12
РЕЗУЛЬТАТИ.....	15
ВИСНОВКИ.....	26
ПРОПОНОВАНІ ЗМІНИ ДО ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	30

АНОТАЦІЯ

У дослідженні розглянуто місцеві політики збереження культурної спадщини України в умовах повномасштабної російсько-української війни. Метою роботи є аналіз інституційних практик та ініціатив, які застосовуються громадами для захисту пам'яток у воєнному контексті. Дослідження базується на якісному підході та методі кейс-стаді, що охоплює шість територіальних громад з різним досвідом і рівнем загроз. У результаті виявлено, що саме місцеві ініціативи та взаємодія з міжнародними партнерами стали ключовими у збереженні спадщини. Дослідження має пошуковий характер і робить внесок у формування адаптивної культурної політики в умовах збройного конфлікту.

Ключові слова: культурна спадщина, місцева політика, збереження об'єктів культурної спадщини, повномасштабна російсько-українська війна
Кількість слів: 7546 слів

ВСТУП

Культурна спадщина є не лише відображенням історичної пам'яті та національної ідентичності народу, але й важливим чинником формування соціальної згуртованості, національної стійкості та розвитку суспільства. Особливої ваги вона набуває у контексті збройних конфліктів, коли культурні об'єкти стають не лише жертвами фізичних руйнувань, а й мішенями. Їх знищення спрямоване на послаблення духовної єдності, морального опору та легітимності культурної самобутності народу. Збереження культурної спадщини в умовах війни є надзвичайно важливим процесом, який потребує комплексного підходу та підтримки, особливо з боку державних інституцій.

Україна, що з 2014 року перебуває в умовах збройної агресії з боку Російської Федерації, а з 2022 року — у стані повномасштабної війни, зіткнулася з безпрецедентними викликами у сфері збереження своєї культурної спадщини. Масштабне знищення музеїв, архітектурних пам'яток, історичних центрів міст, архівів, бібліотек та інших об'єктів культурної спадщини завдає не лише матеріальних збитків, а й шкодить національному та глобальному культурному надбанню. Водночас ці події активізували міжнародну увагу до українського досвіду, сприяли мобілізації локальних ініціатив і формуванню нових практик захисту.

Актуальність дослідження зумовлена кількома ключовими чинниками. По-перше, втрата культурної спадщини веде до руйнування колективної пам'яті та послаблення культурної суб'єктності країни в цілому. По-друге, об'єкти культури в умовах війни стають вразливими не лише до фізичного знищення, але й до мародерства, незаконного переміщення та вивезення, що актуалізує потребу в розробці ефективних захисних заходів. По-третє, культурна спадщина має не лише важливе символічне значення для окремої країни, а й для міжнародної спільноти, оскільки може бути рушієм відбудови, зокрема в контексті культурного туризму та відновлення постраждалих громад.

Незважаючи на наявність загальних підходів до збереження спадщини у кризових умовах, дослідження українського контексту, зокрема місцевих політик і ініціатив, залишається недостатньо опрацьованим та дослідженим у науковій спільноті. Більшість наукових і практичних праць зосереджується на міжнародному досвіді або на загальнонаціональних стратегіях, в той час як аналіз регіонального рівня, міжінституційної взаємодії та місцевих ініціатив часто відсутній або згадується лише побіжно.

Метою цієї роботи є аналіз політик та ініціатив збереження культурної спадщини в Україні під час повномасштабної війни, особливо на місцевому рівні.

Основне аналітичне питання: Які політики та інструменти впроваджуються на місцевому рівні для захисту культурної спадщини України під

час повномасштабної російсько-української війни та чи впроваджуються вони взагалі?

Дизайн дослідження - пошуковий. Це дослідження виконане в пошуковому дизайні, оскільки його мета полягає не у перевірці чітко сформульованих гіпотез, а у виявленні тенденцій та практик збереження культурної спадщини в умовах війни, які раніше не були достатньо досліджені. Дослідження спрямоване на глибоке розуміння контексту, нових форм локальної активності та взаємодії, що властиво саме пошуковому підходу.

Структура дипломної роботи вибудована послідовно відповідно до мети дослідження. У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, завдання та аналітичне питання. Розділ "Огляд літератури" висвітлює академічну дискусію щодо збереження культурної спадщини під час збройних конфліктів та окреслює прогалини у дослідженні місцевих політик. Далі представлено аналітичну та теоретичну рамки, де уточнюються ключові поняття, представляються змінні та теоретичні очікування. У розділі "Методологічний дизайн" обґрунтовано вибір якісного підходу, кейс-стаді та процедури збору даних. Основний аналітичний розділ містить порівняльний аналіз шести громад, що дозволяє простежити моделі реагування на загрози культурній спадщині. У підсумкових розділах подано висновки, запропоновано зміни до публічної політики та окреслено ідеї для подальших досліджень в рамках обраної мною тематики.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Збереження культурної спадщини під час збройних конфліктів є предметом досліджень багатьох науковців та залишається актуальною та важливою сферою дослідження у XXI столітті. Зосереджуючись на міжнародно-правовому захисті культурних цінностей, Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року та її Протоколи, що є першим міжнародним договором, присвяченим охороні культурної спадщини під час війни, встановлюють основні норми щодо охорони культурної спадщини під час збройних конфліктів. Згідно з конвенцією, сторони зобов'язані вживати необхідних заходів для захисту культурних цінностей на своїй території як у мирний час, так і під час збройних конфліктів. Вони повинні встановити гарантії, такі як інвентаризація, документація та плани на випадок надзвичайних ситуацій, щоб зменшити потенційні ризики та запобігти пошкодженням. Конвенція також встановлює відмітний символ "Блакитний щит", який є міжнародно визнаною емблемою захисту культурних цінностей. Цей символ має на меті попередити військові сили та громадськість про важливість збереження та поваги до культурної спадщини навіть під час війни (UNESCO, 1954). Додаткові протоколи

I і II до Женевських конвенцій 1977 р. також містять положення щодо охорони культурних цінностей. Протоколи забороняють будь-які ворожі дії, спрямовані проти культурної спадщини, і передбачають спеціальні заходи для її захисту. Крім того, Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року кваліфікує умисне знищення культурних цінностей як військовий злочин під юрисдикцією міжнародного права. Однак практика показує, що навіть попри наявність міжнародно-правових механізмів, такі злочини часто залишаються безкарними. Так, підтвердженням неефективності цих правових інструментів є цілеспрямовані обстріли культурних об'єктів російськими військами, що є воєнним злочином згідно з міжнародним правом (Putri & Wattimena, 2024). Також Україна є стороною Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року, відповідно до статті 3 якої Високі договірні сторони зобов'язуються підготувати ще в мирний час охорону культурних цінностей, розташованих на їх власній території, від можливих наслідків збройного конфлікту, вживаючи заходів, які вони вважають необхідними. ЮНЕСКО продовжує відігравати провідну роль у сприянні охороні культурної спадщини через різні ініціативи, конвенції та програми, включаючи Конвенцію про всесвітню спадщину (1972) та Конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003). Ці міжнародні документи спрямовані на захист і збереження культурної спадщини в усіх її формах, як матеріальних, так і нематеріальних, для майбутніх поколінь. (Blake, 2000). Згадані вище нормативно-правові документи є фундаментальними для формування міжнародної політики захисту культурної спадщини під час воєн та збройних конфліктів.

Попри існування міжнародно-правових стандартів захисту культурної спадщини, їх практичне застосування на національному та місцевому рівнях залишається проблематичним, зважаючи на український досвід. Як зазначає Jagielska–Burduk (2022) у своїй книзі “Cultural heritage as a legal hybrid”, успішна імплементація міжнародних стандартів потребує не лише технічних змін у законодавстві, але й подолання бюрократичних бар'єрів та наявності чіткої політичної волі. Для ефективного функціонування іноземних політик збереження пам'яток культурної спадщини під час війни вкрай важливо переглянути і оновити внутрішню нормативну та інституційну базу та привести її у відповідність до міжнародних стандартів та рекомендацій. Така імплементація має змінити сам підхід до збереження культурної спадщини, особливо в умовах постійних викликів. Малиш, Шевченко та Ткачук-Мірошниченко (2021) у своїй праці підкреслюють важливість інтеграції охорони культурної спадщини у ширші та довгострокові стратегії сталого розвитку держави.

Національні уряди також відіграють важливу роль у розробці та реалізації політик. В Україні створена спеціальна законодавча база для забезпечення

безпеки об'єктів культурної спадщини, зокрема, основоположне значення має Закон України «Про охорону культурної спадщини». Також варто згадати про низку ініціатив на національному рівні, зокрема запровадження Єдиної інформаційної бази даних про пошкодження та втрати культурної спадщини, яка містить систематизовану інформацію про зруйновані об'єкти; створення штабу з порятунку спадщини — тимчасового координаційного органу Міністерства культури та стратегічних комунікацій України для мобілізації допомоги, закупівлі матеріалів для консервації, евакуації фондів тощо.

У звіті RESPOL «Істотні питання політики: культурна спадщина» за 2024 рік зазначається, що державне регулювання і управління у сфері культурної спадщини застаріле й неефективне, зокрема:

- відсутній системний підхід в управлінні колекціями під час надзвичайних ситуацій, і природних, і спричинених війною;
- відсутні чіткі інструкції щодо дій музейних команд, пам'яткоохоронців в зоні бойових дій і на тимчасово окупованих територіях;
- недовіра існуючих чітких інструкцій, рекомендацій, планів щодо дій в евакуації, і як для колекцій, і для переміщених працівників;
- відсутня чітко артикульована позиція держави – Парламенту й Президента – щодо культурної спадщини спричиняє депріоритетизацію її захисту на всіх управлінських рівнях і в міжнародній співпраці;
- некоординованість та розмитість у питаннях формування державної політики в секторі «Культурна спадщина» тощо.

Основними національними акторами по збереженню об'єктів національної спадщини стали Міністерство культури та стратегічних комунікацій України, Державна служба охорони культурної спадщини, Державна інспекція культурної спадщини та Український культурний фонд. Така інституція, як Міністерство культури та стратегічних комунікацій України, безпосередньо забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах охорони культурної спадщини, музейної справи, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, відновлення та збереження національної пам'яті. Малиш і Москаленко (2024) аналізують державні ініціативи України щодо захисту культурної спадщини під час російсько-української війни. Їх робота спрямована на створення реєстрів пошкоджених об'єктів і співпрацю з міжнародними організаціями для залучення допомоги.

Не менш важливе значення серед цих акторів має і Громадська організація «Коаліція дієвців культури», яка постійно наголошує на тому, що реакція влади на можливі загрози, або уже наявні загрози недостатня. Так Олександра Ковальчук, голова правління Коаліції, у одному зі своїх інтерв'ю розповіла, що ще

до початку повномасштабного вторгнення писала в Міністерство культури та стратегічних комунікацій України з запитом про інструкції, проте ані інструкцій, ані вказівок про дії у разі настання воєнних загроз так і не отримала. Також вона зазначила, що в міністерстві казали нічого заздалегідь не робити і що попередня евакуація не потрібна. Інструкцій не було і на випадок тимчасової окупації, а представники міністерства у кулуарних розмовах розповіли, що такі інструкції мало розіслати Міністерство реінтеграції. «Тож ми з колегами з Одеського художнього музею готувалися власними силами. Вирішили відправити частину робіт до Львівської національної галереї мистецтв. Оформили, ніби роботи їдуть на виставку, проте всі розуміли, що це евакуація. Органи місцевої влади погодили нам документи. Евакуацію запланували на 26 лютого, хоча були готові раніше. Я постійно писала тодішньому міністру культури Олександрові Ткаченку запит на підтвердження від Мінкульту, проте він не відповідав. Коли повномасштабне вторгнення таки розпочалося, нам довелося вивозити роботи лише з дозвільними документами від місцевих органів управління.» - розповіла Олександра. (Платонова, 2025)

Роль неприбуткових організацій і місцевих громад висвітлюється у дослідженнях Придятька (2023), де описується важливість місцевих ініціатив у відновленні та збереженні культурних цінностей. Крім того, Bleibleh і Awad (2020) наголошують на тому, що потрібно створювати нові механізми, де громади стануть активними учасниками процесу захисту спадщини, але у його дослідженні бракує аналізу перешкод, з якими стикаються громади у відновленні культурної спадщини та способів, які б допомогли побороти ці перешкоди і зміцнити роль таких акторів. Органи місцевого самоврядування відіграють життєво важливу роль у вдосконаленні адміністративного регулювання та забезпеченні ефективного функціонування систем збереження культурних цінностей у воєнний час (Basko, 2024). Так, зокрема, органи місцевого самоврядування активно залучаються до проведення евакуаційних заходів культурної спадщини у разі настання загрози. Дослідження Cunliffe & Curini (2018) демонструють нормативно-правову перспективу захисту культурної спадщини, однак не враховують локальний управлінський контекст та вплив війни на місцеві громади.

Проте, незважаючи на існування загальнодержавних та міжнародних стратегій охорони культурної спадщини, місцевий рівень політик збереження культурної спадщини, особливо під час повномасштабної російсько-української війни, залишається недостатньо дослідженим та концептуалізованим. Дослідники культурної спадщини у конфліктах здебільшого застосовують нормативно-правовий аналіз (Cunliffe & Curini, 2018), або зосереджуються на кримінальній відповідальності за порушення законодавства щодо збереження

культурної спадщини в кризових умовах, зокрема і під час війни, (Meskell, 2018), проте бракує аналізу того, як місцеві органи влади, громади та локальні ініціативи розробляють і реалізують політики збереження культурної спадщини, особливо у період російсько-української війни. Саме це питання і є **аналітичною проблемою** мого дослідження.

Суспільна значущість цієї теми досить висока в сучасному українському контексті, адже збереження культурної спадщини має фундаментальне значення для збереження і формування ідентичності нації та її історичної пам'яті, бо саме культурна спадщина є носієм колективної пам'яті та цінностей суспільства. Особливо у період війни, збереження культурної спадщини є ще й питанням національної безпеки, бо знищення культурних об'єктів під час війни може бути спрямоване на підриг морального духу населення та спробу знищення культурної національної ідентичності.

Збереження культурної спадщини набуває особливого значення в умовах російсько-української повномасштабної війни. За даними Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, станом на кінець грудня 2024 року в Україні через російську агресію постраждали 1255 пам'яток культурної спадщини. (1255 пам'яток культурної спадщини постраждали в Україні через російську агресію станом на кінець грудня 2024 року | Міністерства культури та стратегічних комунікацій, б. д.). Директорка Департаменту культурної спадщини Міністерства культури та стратегічних комунікацій України Мар'яна Томин у одному зі своїх інтерв'ю заявила, що Російська Федерація вкрала або зруйнувала понад мільйон музейних об'єктів України. (Як захистити об'єкти культурної спадщини від знищення й привласнення росіянами та повернути вкрадене, б. д.). Станом на 19 лютого 2025 року ЮНЕСКО підтвердила пошкодження 485 об'єктів з 24 лютого 2022 року - 149 релігійних об'єктів, 249 будівель, що становлять історичний та/або мистецький інтерес, 33 музеїв, 33 пам'ятників, 18 бібліотек, 1 архіву та 2 археологічних об'єктів. (Larcan, 2025). Зважаючи на це, політика збереження об'єктів культурної спадщини має стати нарізним каменем не лише на національному, а й на місцевому рівні.

АНАЛІТИЧНА РАМКА

Концептуалізація

Для проведення дослідження варто концептуалізувати, що я розумію під поняттям «культурна спадщина». В Законі України «Про охорону культурної спадщини» культурна спадщина визначається як сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини. До об'єктів культурної спадщини законодавець відносить: визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також

території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність. Офіс Міжнародного кримінального суду визначає культурну спадщину широким поняттям, яке охоплює як матеріальні, так і нематеріальні прояви людського життя. Під матеріальною культурною спадщиною розуміються фізичні об'єкти, які відіграють важливу роль у формуванні історії людства, наприклад будівлі, артефакти та пам'ятки. Ці об'єкти часто мають історичну чи сентиментальну цінність як для громад, так і для окремих людей. З іншого боку, нематеріальна культурна спадщина охоплює не фізичні аспекти культури, включаючи традиції, вірування, звичаї, мови та системи знань. Обидва види культурної спадщини відіграють важливу роль у збереженні культурної ідентичності та передачі культурних цінностей від одного покоління до іншого. (Your AI-Powered Encyclopedia of Unbounded Knowledge. Preservation of cultural heritage). Матеріальна культурна спадщина стосується фізичних артефактів, які в суспільстві виробляються, зберігаються та передаються з покоління в покоління. Прикладами є традиційний одяг, засоби транспорту, інструменти, будівлі, пам'ятники та твори мистецтва. На противагу цьому, нематеріальна спадщина – це інтелектуальне багатство, яке є нефізичним. Нематеріальна спадщина включає усні традиції, виконавське мистецтво, місцеві знання, традиційні навички та мову. (RESHMA, 2023)

У своїй статті Rouhi, 2017 комплексно підходить до розгляду поняття культурної спадщини, посилаючись на статтю 1 Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, і відносить до нього:

1. Пам'ятки: архітектурні твори, твори монументальної скульптури та живопису, елементи археологічного характеру, написи, печерні житла та їх поєднання, які мають видатну загальнолюдську цінність з точки зору історії та культури, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва або науки;
2. Групи будівель: групи окремих або з'єднаних між собою будівель, які завдяки своїй архітектурі, однорідності або місцю в ландшафті, мають видатну світову цінність з точки зору історії, мистецтва або науки;
3. Об'єкти: витвори людини або спільні витвори природи і людини, а також території, що включають археологічні об'єкти, які мають видатну світову цінність з історичної, естетичної, етнологічної чи антропологічної точок зору.

У своїй роботі, я досліджую саме об'єкти матеріальної культурної спадщини, що були створені людством упродовж історії та мають особливе значення для самобутності, культурного розвитку й історичної пам'яті українського суспільства. До культурної спадщини зокрема належать пам'ятки архітектури, мистецтва, археології, рукописи, бібліотеки, музеї тощо. Важливо також враховувати значення цього поняття не лише як символу ідентичності, але й як ресурсу для відновлення суспільства після конфліктів. Культурна спадщина стає об'єктом захисту та цілеспрямованих дій міжнародних організацій, держав, місцевих громад і громадських ініціатив, спрямованих на її збереження, відновлення та інтеграцію в повоєнний розвиток.

Поняття збереження культурної спадщини – це не лише знак поваги до минулого, а й відповідальність перед майбутніми поколіннями, які через ці скарби зрозуміють історичні та культурні корені своєї громади. (Blake, 2000). Збереження матеріальної культури – предметів мистецтва та повсякденного вжитку, архітектури, форм ландшафту – та нематеріальної культури – танцювальних, музичних, театральних і ритуальних вистав, а також мови та людської пам'яті – зазвичай розглядається як спільне спільне благо, від якого виграють усі. (Silverman & Ruggles, 2007). Інститут статистики ЮНЕСКО зазначає, що збереження культурної спадщини стосується заходів, вжитих для продовження життя культурної спадщини, посилюючи передачу її значущих повідомлень спадщини та цінностей. У сфері культурних цінностей метою збереження є збереження фізичних і культурних характеристик об'єкта, щоб гарантувати, що його цінність не зменшиться і що він переживе обмежений проміжок часу. Збереження культурної спадщини охоплює всі дії та заходи, вжиті для життя культурної спадщини, зміцнюючи довгострокове збереження її повідомлень і цінностей. (RESHMA, 2023)

Теоретична рамка

Теоретична рамка цієї роботи ґрунтується на декількох розуміннях та основних припущеннях, які формують основу для аналізу місцевих політик у сфері збереження пам'яток культурної спадщини.

Ключовим є припущення, що повномасштабна війна створює нові умови, в яких трансформується саме розуміння цінності спадщини та способів її збереження. Ці трансформації зумовлюються не лише фізичними загрозами об'єктам спадщини, а й необхідністю переосмислення колективної ідентичності, місцевої приналежності та культурної автономії в умовах воєнного конфлікту. Зокрема, як показують дослідження Ashworth (1994), в умовах конфлікту спадщина часто виконує функцію символічного ресурсу для мобілізації спільноти та зміцнення національної ідентичності. З огляду на це місцеві політики

збереження спадщини є не лише технічними чи адміністративними рішеннями, а й політичними діями, які відображають і впливають на процеси ідентифікації особистості, інтерпретації минулого та уявлення про майбутнє. Таким чином, політики збереження культурної спадщини мають дискурсивну та практичну природу, адже вони формуються в результаті взаємодії державних, місцевих та громадських акторів, які мають різні уявлення про те, що саме слід зберігати, якими способами це реалізовувати та з якою метою (Bendix et al., 2013).

Очікується, що в умовах війни місцеві політики збереження спадщини формуються як відповідь на поєднання загроз, ресурсних обмежень та прагнення до самозбереження культурної ідентичності. Водночас дослідження передбачає, що саме в кризових умовах виявляються ключові механізми інституційної адаптації та громадської ініціативності, що дозволяє аналізувати політики спадщини як частину ширших процесів суспільної трансформації.

На основі викладеного матеріалу, можна сформулювати наступні теоретичні очікування:

Теоретичне очікування 1: У кризовий період ініціатива збереження об'єктів культурної спадщини значною мірою переходить до місцевих громад, зокрема цьому сприяє взаємодія з міжнародними акторами.

Теоретичне очікування 2: Наявність локальних програм зі збереження пам'яток впливає на рівень втрат культурної спадщини під час бойових дій.

Теоретичне очікування 3: Громади не проявляють ініціатив щодо збереження об'єктів культурної спадщини, адже очікують вказівок зверху.

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ДИЗАЙН

Для цієї роботи обрано **якісний (qualitative) підхід**, оскільки мета дослідження — глибоко зрозуміти, яким чином реалізуються місцеві політики щодо збереження культурної спадщини в умовах війни та чи виникають і реалізуються вони взагалі. Оскільки дослідження фокусується на процесах, контекстах, суб'єктивних смислах та місцевих практиках, кількісні методи були б менш доречними, адже дослідження зосереджене на процесах прийняття рішень, смислових інтерпретаціях та інституційних практиках, які складно виміряти числовими індикаторами.

Обрана методологія — кейс-стаді (case study design).

Метод кейс-стаді дозволяє дослідити складні явища у їхньому реальному контексті — саме це і потрібно для вивчення місцевих політик у воєнний час. Цей метод допомагає уважно і ретельно розглянути конкретну ситуацію, щоб провести широкий, ретельний і глибокий аналіз конкретного прикладу для вивчення окремого випадку або соціального явища. Порівняння кількох кейсів дає змогу виявити: різні моделі реагування на загрози; вплив ресурсної ситуації;

роль громадянського суспільства; інституційну спроможність на місцях тощо. Цей метод дозволяє також: інтегрувати дані з різних джерел та, співставивши, аналізувати їх; досліджувати як формальні, так і неформальні практики; розкрити причинно-наслідкові зв'язки без потреби у статистичній репрезентативності.

Операціоналізація ключових змінних

У рамках дослідження, спрямованого на аналіз місцевих політик збереження культурної спадщини в умовах війни, було ідентифіковано чотири основні змінні, які концептуалізуються та операціоналізуються наступним чином:

1. Ініціативність громади у сфері збереження культурної спадщини, що полягає у рівні їх активності у ініціюванні та реалізації заходів щодо захисту та збереження культурної спадщини без прямого втручання центральної влади.

Індикатори:

- Наявність місцевих програм або стратегій збереження спадщини;
 - Кількість та характер ініціатив, започаткованих громадськими організаціями або місцевими активістами;
 - Публічні заяви та комунікації місцевих лідерів щодо збереження спадщини.
2. Взаємодія з міжнародними партнерами шляхом вивчення ступеня та характеру співпраці місцевих громад з міжнародними організаціями у сфері збереження культурної спадщини.

Індикатори:

- Факт отримання допомоги або участі у спільних проєктах з міжнародними організаціями;
 - Наявність зовнішнього фінансування або технічної підтримки від міжнародних донорів;
 - Спільні інформаційні кампанії або заходи з міжнародними донорами.
3. Рівень втрат об'єктів культурної спадщини через показники пошкодження або знищення об'єктів культурної спадщини внаслідок воєнних дій.

Індикатори:

- Кількість повністю або частково зруйнованих об'єктів культурної спадщини;
 - Типи пошкоджених об'єктів (музеї, архітектурні пам'ятки, релігійні споруди тощо);
 - Оцінка ступеня пошкодження (незначне, середнє, критичне).
4. Формалізованість дій щодо збереження культурної спадщини на місцевому рівні.

Індикатори:

- Наявність офіційних документів щодо збереження об'єктів культурної спадщини (рішень місцевих рад, стратегій, програм, протоколів тощо);

- Створення спеціалізованих структур або підрозділів на місцевому рівні, відповідальних за збереження спадщини;
- Розробка та впровадження планів евакуації або захисту об'єктів культурної спадщини у разі настання загрози.

Генеральною сукупністю дослідження є всі територіальні громади України, на території яких розміщуються об'єкти культурної спадщини, що потенційно або фактично зазнали загрози знищення, пошкодження чи втрати під час повномасштабної російсько-української війни. Також до сукупності включаються офіційні документи місцевого самоврядування, публічні комунікації органів влади, матеріали засобів масової інформації, звіти міжнародних організацій та інші джерела, що відображають політики, ініціативи та дії щодо охорони спадщини на місцевому рівні.

Для поглибленого аналізу було обрано 6 громад з різним ступенем ризику та залучення до бойових дій для забезпечення варіативності ситуацій, які демонструють різні підходи та рівні ефективності у збереженні культурної спадщини в умовах війни:

- **Львівська громада** - тилова територія з активною ініціативою громади та тісною міжнародною співпрацею.
- **Київська громада** - тилова територія з поєднанням місцевих ініціатив та підтримки з боку держави.
- **Чернігівська громада** - прифронтна територія зі спонтанною мобілізацією місцевих практик та підтримкою міжнародної спільноти.
- **Харківська громада** - прифронтна громада з значними втратами та обмеженим плануванням.
- **Бахмутська громада** - окупована територія, зона активних бойових дій з відсутністю місцевих ініціатив.
- **Херсонська громада** - територія, що перебувала під окупацією, з активізацією дій після звільнення.

Критерії відбору цих громад включають:

- географічне розташування (Важливо охопити як прифронтові, так і тиллові громади для забезпечення порівняння стратегій збереження спадщини в умовах різного рівня безпеки. Зверталася увага на те, де знаходиться громада відносно до лінії фронту: тилова вона, окупована або прифронтна.);
- рівень впливу воєнних дій (Під час вибору громад, враховувалися такі характеристики, як: інтенсивність обстрілів території; територія перебувала чи перебуває в окупації; тривалість бойових дій на території або поблизу; кількість ракетних, авіаційних чи артилерійських атак на об'єкти інфраструктури, включно з культурними пам'ятками тощо.);

- ступінь втрат культурної спадщини (Під час відбору, пріоритет надавався громадам, де: зафіксовано руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини та їх кількість; відомі випадки повного знищення об'єктів культурної спадщини; здійснюється облік втрат та/або фіксація злочинів проти спадщини.);
- наявність або відсутність місцевих ініціатив у сфері збереження об'єктів культурної спадщини (Важливою умовою була наявність або навпаки відсутність ініціатив саме на місцевому рівні: дій з боку громадських організацій, активістів, культурних інституцій, муніципалітетів.);
- доступність документальних джерел для аналізу (Враховувалась можливість зібрати якісні емпіричні дані: офіційні документи, публічні заяви, інтерв'ю та коментарі, дані медіа, рішення місцевих рад тощо.)

Процедури збору та аналізу даних

Дослідження базується на методі **кейс-стаді**, що передбачає глибоке вивчення кожної громади як окремої аналітичної одиниці. Цей підхід дозволяє дослідити як формальні рішення органів влади, так і неформальні ініціативи, виявити причинно-наслідкові зв'язки між умовами, рішеннями та результатами. Такий підхід забезпечує аналітичну глибину, водночас дозволяючи узагальнити результати у вигляді концептуальних висновків щодо впливу локальних політик на збереження культурної спадщини в умовах воєнного конфлікту.

Збір даних здійснювався за наступними напрямками:

- Аналіз вторинних джерел: публікації засобів масової інформації, аналітичні звіти міжнародних організацій (UNESCO, ICOMOS, ALIPH, Ukrainian Cultural Foundation) тощо;
- Порівняльний аналіз кейсів: здійснюється у два етапи — внутрішньокейсовий аналіз кожної громади та міжкейсовий порівняльний аналіз, що дозволяє виявити відмінності та закономірності підходів кожної з громад до збереження культурної спадщини під час повномасштабних воєнних дій.

РЕЗУЛЬТАТИ

В рамках дослідження теоретичних очікувань, аналізуючи місцеві ініціативи та політики у Львівській громаді, бачимо, що громада стала чи не найпершою в Україні, де на початку повномасштабної війни почали облаштовувати захисні конструкції та укриття навколо об'єктів культурної спадщини.

За даними Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, станом на 25 квітня 2025 року на Львівщині пошкоджено 61 пам'ятку культури. (1453 пам'ятки культурної спадщини та 2286 об'єктів культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію | Міністерства культури та стратегічних комунікацій). В загальному, якщо говорити про оцінку ступеня ушкодження об'єктів культурної спадщини у Львові, то переважають незначні ушкодження — тріщини в історичних будівлях, вібраційне пошкодження елементів фасаду, які перебувають на реставрації або під моніторингом.

Управління охорони історичного середовища Львівської міської ради, громадські організації та ініціативи, серед яких ЛОО Львівське товариство охорони пам'яток історії та культури, ГО «Центр історичної пам'яті» та багато інших волонтерських ініціатив та культурних інституцій, наприклад музеїв, галерей тощо стали ядром координації міжнародної допомоги та дій волонтерів на місцевому рівні. (Захист культурної спадщини під час війни: Львівський вимір, 2023).

Протоколів дій захисту пам'яток в умовах бойових дій на момент початку повномасштабної війни на місцевому рівні не було, то громада приймала рішення на власний розсуд та, при цьому, першочергово керувалася способами ведення бойових дій та видами зброї, якими може бути завдано шкоду.

Війна пришвидшила та активізувала міжнародну співпрацю. Приймати швидкі рішення та впроваджувати ініціативи допомагали міжнародні актори, зокрема Німеччина та Хорватія. Хорватія від самого початку війни передала значну кількість величезних алюмінієвих контейнерів. «Ці контейнери були на вагу золота, – розповідає Андрій Салюк – Ми їх пороздавали по музеях і всі від них були в захваті: величезні, міцні, неймовірно легкі! Найважливіше, що вони мають спеціальні пази, завдяки яким їх можна ставити один на одного хоч на 10 метрів у висоту і вони не впадуть. Також Хорватія передала тоді величезні подушки, з якими ми не знали, що робити. Виявилось, що вони призначені для перевезення цінних крихких речей, типу кераміки....». (Захист культурної спадщини під час війни: Львівський вимір, 2023)

Важливу роль у залученні та розподілі міжнародної допомоги для Львівської громади відіграв створений на початку війни «Центр порятунку культурної спадщини» – ініціатива, що координувалася громадською організацією «Центр історичної пам'яті». Центр одразу налагодив партнерські зв'язки з Комітетом допомоги українським музеям (Komitet Pomocy Muzeom Ukraińskim) у Польщі. За час своєї діяльності Центр разом з Комітетом налагодили постачання гуманітарної допомоги, необхідної для захисту пам'яток з понад 10 країн Європи, серед яких Польща, Латвія, Німеччина, Данія, Норвегія,

Велика Британія, Словенія та інші. (Захист культурної спадщини під час війни: Львівський вимір, 2023)

Окремим елементом захисту культурної спадщини у Львові стала система спеціального маркування. Йдеться про блакитний щит — міжнародний символ охорони культурних об'єктів у зоні збройних конфліктів, який запровадили згідно з Гаазькою конвенцією 1954 року. Львів став першим містом в Україні, яке офіційно впровадило таку систему. У відповідь на загрозу знищення культурних об'єктів, у Львові активно застосовуються цифрові технології для їх документування. Зокрема, проводиться 3D-сканування пам'яток, що дозволяє зберегти їх цифрові копії для подальшої реставрації у разі пошкодження. (Ілечко, 2025)

Напрацьовані практики Львову у збереженні об'єктів культурної спадщини представники місцевої адміністрації активно поширювали, комунікуючи з іншими містами на рівні профільних установ та громадських організацій, задля передачі методик захисту спадщини, а учасники Центру історичної пам'яті навіть проводили відео- та фотофіксацію процесів захисту пам'яток у Львові та поширювали їх через соцмережі. Крім того, за словами Секретаря Львівської міської ради Маркіяна Лопачака, Львівська міська рада ухвалила рішення про тимчасове збереження культурної спадщини з прифронтових регіонів, які зазнають руйнувань через бойові дії. Це дозволяє убезпечити цінні об'єкти від знищення та забезпечити їх збереження до стабілізації ситуації. (Лопачак, 2025)

Щодо Київської громади, то за даними Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, станом на 25 квітня 2025 року у Києві та області пошкоджено 100 пам'яток культури. (1453 пам'ятки культурної спадщини та 2286 об'єктів культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію | Міністерства культури та стратегічних комунікацій).

За словами директорки Департаменту охорони культурної спадщини Київської міської державної адміністрації Марини Соловйової: "Пріоритетний напрямок роботи Департаменту під час воєнного стану — зберегти та захистити вже існуючі об'єкти культурної спадщини, а також надати охоронний статус нововиявленим". (Марина Соловйова: Київ працює над збереженням пам'яток і документує пошкодження та збитки, нанесені культурній спадщині через військову агресію рф)

Завдяки працівникам Департаменту охорони культурної спадщини Київської міської державної адміністрації, які об'єднали свої зусилля разом з місцевими активістами, вдалося захистити майже підручними засобами видатні пам'ятники Києва, історичні будівлі та інші об'єкти культурної спадщини. До цієї ініціативи підключилися також благодійні організації та місцевий бізнес. У Києві громадські організації та активісти активно долучаються до захисту культурної

спадщини. Зокрема, вони ініціювали заходи з укріплення пам'яток, за потреби проводять інформаційні кампанії та співпрацюють з місцевою владою для реалізації спільних проєктів.

У 2024 році Київська міська рада затвердила нову цільову програму «Охорона та збереження культурної спадщини м. Києва на 2025–2027 роки». Програма передбачала інвентаризацію, облік, консервацію, реставрацію об'єктів культурної спадщини з їх адаптацією до сучасних потреб, зокрема і до викликів повномасштабної війни, для маломобільних груп, із дотриманням принципів безбар'єрності. (Лотоцька, 2025)

Міжнародні партнери надають постійну технічну та фінансову підтримку для реалізації програм збереження культурної спадщини, зокрема через участь у спільних проєктах та обміні досвідом. Також у Києві постійно відбуваються міжнародні науково-практичні конференції, що проходять під патронатом UNESCO та за сприяння Ради Європи. Такі конференції відбуваються за участі представників державних органів, громадських об'єднань, бізнесу, освітян, музейників та міжнародних партнерів.

В середньому, за оцінками ступеня пошкодження об'єктів культурної спадщини, у Києві середній рівень пошкодження таких об'єктів, адже серед об'єктів є ті, які зазнали як критичних, так і незначних пошкоджень.

За даними Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, станом на 25 квітня 2025 року на Чернігівщині пошкоджено 65 пам'яток культури. Станом на жовтень 2024 року на Чернігівщині масштаби руйнувань значні — постраждало 49% пам'яток регіону. (1453 пам'ятки культурної спадщини та 2286 об'єктів культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію | Міністерства культури та стратегічних комунікацій).

Містяни з величезною шаною та любов'ю відносяться до своєї культурної спадщини. В місті реалізується багато проєктів, які покликані захищати культурну спадщину від воєнних загроз та разом з тим пам'ятати уже завдану шкоду. Так у місті реалізовано проєкт, головна мета якого — інформування про зруйновані об'єкти культури в Чернігові під час російсько-української війни. У місті створено два маршрути пам'яті, на яких через оповідь про тисячолітню історію Чернігова демонструють злочини знищення його культурної спадщини. На місцях пам'яті (12 локацій) установили двомовні інформаційні стенди у стилістиці туристичної навігації Чернігова. Стенди містять відомості про дату й час прильоту по певному об'єкту (якщо це було бомбардування або обстріл, то з якої техніки це здійснювалося), кількість загиблих і поранених, короткий опис події, світлини, зроблені в день прильоту, а також інформацію для самостійного ознайомлення через QR-коди, що ведуть на ширшу довідку про подію та матеріали квадрокоптерів Чернігова, зроблених у травні 2022 року. Віртуальна карта «Місце пам'яті.

Втрачена спадщина» і 1000 друкованих карт стали супровідним інформаційним матеріалом екскурсій за маршрутами пам'яті. (Чередниченко, 2025)

Відомо також, що у Чернігові імplementовано Міську цільову програму з охорони та збереження пам'яток культурної спадщини міста Чернігова на 2025-2026 роки, яка враховує ризики, викликані повномасштабною війною.

Міжнародна спільнота також активно підтримує Чернігівську громаду та сприяє захисту і відновленню об'єктів культурної спадщини. Так, до прикладу, Французька агенція міжнародного технічного співробітництва Expertise France надала 300 000 євро для ремонту та консервації даху будівлі, зруйнованого Чернігівський обласний академічний музично-драматичний театр ім. Т. Шевченка, в межах програми mAIDan Україна, що фінансується Міністерством Європи та закордонних справ Франції French Ministry for Europe and Foreign Affairs. «Франція та Expertise France мобілізували зусилля і взяли участь у відновленні театру. Я дуже радий, що нарешті роботи завершено і театр знову запрацює. Культура сьогодні має значення. Це боротьба, яку веде Україна за свою ідентичність, бо саме її росія хоче знищити», — зазначив Посол Франції в Україні Гаель Вес'єр. У жовтні 2023 року в Чернігові працювала місія ЮНЕСКО. Вона оцінювала пошкодження, завдані пам'яткам культурної спадщини внаслідок російських обстрілів. Місія працювала в Чернігові в рамках реалізації проєкту «Підтримка України в галузі культури та освіти через ЮНЕСКО: реагування на надзвичайні ситуації для всесвітньої спадщини та культурних цінностей: оцінка збитків та захист».(sil.media, 2024) Міста-побратими з Франції, такі як Реймс та Сен-Дені, надають Чернігову регулярну технічну та фінансову підтримку для збереження культурної спадщини.

Також три об'єкти у Чернігові планують подати до списку Світової спадщини ЮНЕСКО, що забезпечить їм найвищий рівень захисту від військових атак та загроз, а саме:

- Комплекс історичного середмістя, колишню міську земляну фортецю з усіма належними спорудами (територія Валу);
- Єлецьку гору з ансамблем Єлецького монастиря та курган «Чорна могила»;
- Болдину гору з курганним могильником X ст. та комплексом Троїцько-Іллінського монастиря. («Культурний ландшафт Чернігова»: чергова спроба включити до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО історичну частину міста)

Також Чернігів бере участь у міжнародних інформаційних кампаніях, спрямованих на підвищення обізнаності про важливість збереження культурної спадщини, а також організовує спільні заходи з міжнародними партнерами.

Місцеві музеї, зокрема Чернігівський художній музей, розробили та впровадили плани евакуації та захисту об'єктів культурної спадщини у разі

виникнення загрози. «Ми безперервно працюємо над забезпеченням музейних предметів з 2022 року. Завдяки координації Міністерства культури та стратегічних комунікацій України вдалося знайти безпечні приміщення для переміщення колекцій ще шести музеїв області...», — зазначив в.о. директора Департаменту культури і туризму, національностей та релігій Чернігівської ОДА Павло Веселов. (Евакуація музейних цінностей на Чернігівщині: за планом та за підтримки МКСК)

На Харківщині за даними Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, станом на 25 квітня 2025 року на пошкоджено 332 пам'ятки культури, що надає регіону першість у цьому рейтингу. (1453 пам'ятки культурної спадщини та 2286 об'єктів культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію | Міністерства культури та стратегічних комунікацій). Серед пошкоджених об'єктів — релігійні споруди, музеї, театри, навчальні заклади, будинки культури та історичні будівлі, зокрема будинок "Слово".

Депутат Харківської міської ради Дмитро Булах каже, що головна проблема полягає у неврегульованості законодавчої бази, а також її непідлаштованості під військові дії. Катерина Кублицька, архітекторка та лауреатка Державної премії України в галузі архітектури, також вказує на нестачу законодавчих моментів, які б регулювали роботу із пам'ятками на строк дії військового стану, бо наявні законодавчі та нормативні акти важко втілити в життя з точки зору бюрократичної системи. «Мені здається, з 2014 року можна було потроху хоч якісь з цих проблем починати вирішувати, — зазначила Катерина Кублицька. — На жаль, коли настав 2022 рік, фахова спільнота, яка знаходиться в містах, що обстрілюють, не мала затвердженого алгоритму дій. Далі вже в кожному місті і пам'яткоохоронці, і місцеві органи діяли самостійно. Причому на свій страх і ризик щодо того, наскільки правомірні їх дії щодо збереження культурної спадщини. Що також неправильно». Архітектор Віктор Дворніков також зазначає, що у громадськості немає запиту щодо захисту спадщини. Та і держава недостатньо активно опікується культурними пам'ятками. Також нам не вистачає якихось масштабних просвітницьких програм щодо їх захисту. (Збереження культурних пам'яток — проблема для Харкова)

Також у Харкові на місцевому рівні створено групу, що називається "Група оперативного реагування на пошкодження об'єктів культурної спадщини", й передбачає участь фахівців у процесі ліквідації наслідків російських обстрілів, або інших обставин, при яких ці пошкодження відбуваються. Так як нині в Україні органи охорони культурної спадщини не дали жодних вказівок щодо реагування на пошкодження об'єктів. І немає жодного регламенту, який би регулював дії комунальників, або інших служб, які проводять першочергові роботи. Точно такого досвіду в Україні немає, у світі так само на основі місцевих органів

самоврядування таких утворень не було. Такі функції іноді беруть на себе міжнародні організації, наприклад, ЮНЕСКО чи інші, які організовують якісь рятівні роботи. У такому вигляді, щоб усе це працювало під час війни у форматі оперативного реагування — такого досвіду у світі немає. (Солодовнік & Говина, 2024)

За допомоги волонтерів на частині пам'яток Харкова зроблено 3D-сканування. Воно зафіксувало рельєфи, тонкощі фасаду тощо, щоб у разі, якщо пам'ятку буде зруйновано, її можна було відтворити зі схожих матеріалів за принципом реставрації.

Харків тісно співпрацює з міжнародними організаціями, зокрема ЮНЕСКО, щодо оцінки стану пошкоджених об'єктів культурної спадщини та розробки планів їх відновлення. Міжнародні партнери надають технічну підтримку та консультації щодо збереження та реставрації пошкоджених пам'яток у Харкові. Також, спільно з міжнародними організаціями, проводяться інформаційні кампанії, спрямовані на привернення уваги до проблеми збереження культурної спадщини Харкова в умовах війни. (ЮНЕСКО, Держпром і культурні пам'ятки Харкова).

Щодо Бахмута, то незважаючи на наявність Програми охорони та збереження культурної спадщини Бахмутської міської територіальної громади на 2021 – 2025 роки, реакція на військову загрозу була невчасною та недостатньою, та й взагалі Програма не акцентувала увагу на збереження культурної спадщини під час воєнної загрози.

Евакуація об'єктів культурної спадщини проходила досить швидко та неорганізовано. «Підтримка від держави надходила у вигляді заробітної плати. До останнього оплачувались комунальні платежі. Так працювали до вересня 2022 року. З транспортом для першочергової евакуації допомогло міське управління культури. Надходила допомога і від волонтерів, і від громадських організацій, які фокусувались саме на порятунку культурної спадщини. Це «Український центр допомоги мистецтву» та «Штаб порятунку спадщини» (HERI), які розподіляли допомогу від міжнародних організацій. Також музей співпрацює з культурним фондом «Ізоляція», – розповідає Ігор Корнацький, директор Бахмутського краєзнавчого музею. (Музей Бахмута: життя та збереження спадщини в умовах війни)

Станом на зараз, місто окуповане і всі об'єкти культурної спадщини або зруйновані, або знищені повністю. Якщо і вдасться відновити історичні будівлі Бахмута, то це триватиме не одне десятиліття, зазначає краєзнавиця Наталя Жукова у одному зі своїх інтерв'ю, адже дослідники мають лише фото зруйнованих будинків, 3D-скануванням архітектури Бахмута ніхто не займався.

Міжнародна спільнота допомагає зберігати пам'ять про Бахмут та говорити про трагедію цього міста. Наприклад, у 2024 році в Литві відкрилася виставка «Бахмут – обличчя геноциду 1942/2022», організована Національним історико-меморіальним заповідником «Бабин Яр» за сприяння Міністерства культури та інформаційної політики України. (У Литві відкрилася виставка «Бахмут – обличчя геноциду 1942/2022» | Міністерства культури та стратегічних комунікацій).

У Херсонській громаді достеменно не відомо кількість пошкоджених або зруйнованих об'єктів культурної спадщини, так як і у Бахмутській, адже ці регіони досі перебувають у тимчасовій окупації. Це унеможливлює обрахунок точної кількості пошкоджених пам'яток культурної спадщини, що постраждали в ході бойових дій та окупації. Крім того, після звільнення правобережжя Херсонщини, було виявлено масштабні випадки розграбування культурних цінностей та вандалізму.

До початку повномасштабної війни у Херсоні діяли місцеві програми з охорони культурної спадщини, але вони не були ефективні в умовах бойових дій та під час окупації, їх реалізація була ускладнена, а з часом навіть неможлива.

Після звільнення правобережної частини Херсонщини активісти та громадські організації розпочали ініціативи з відновлення та збереження культурної спадщини, зокрема організовували виставки, ярмарки та інші культурні заходи. Місцеві лідери та культурні діячі, як під час окупації так і після деокупації, активно висвітлювали проблеми збереження спадщини через соціальні мережі та публічні заходи.

Після звільнення Херсона міжнародні організації надавали та продовжують надавати допомогу у фіксації злочинів проти культурної спадщини та сприяють відновленню культурних об'єктів. Деякі міжнародні фонди та організації надають фінансову та технічну підтримку для збереження та відновлення культурної спадщини Херсона, зокрема й шляхом проведення спільних інформаційних кампаній з міжнародними партнерами щодо важливості збереження культурної спадщини та фіксації злочинів проти неї.

Якщо проаналізувати ступінь пошкодження об'єктів культурної спадщини, то багато об'єктів зазнали критичних пошкоджень або були повністю знищені внаслідок обстрілів та окупації.

На основі викладеного матеріалу, можемо сформувати таблицю, аналізуючи кожну з обраних громад, та співставити цей аналіз з теоретичними очікуваннями.

Громада	Теоретичне очікування 1	Теоретичне очікування 2	Теоретичне очікування 3	Аналіз і приклади
Львівська	Так	Ні	Ні	З 2022 року місто створило штаб з охорони спадщини; розроблено протоколи захисту скульптур і фасадів. Активна співпраця з ICOMOS, ALIPH, німецькими фахівцями. Значних втрат вдалося уникнути завдяки швидким локальним діям на місцях.
Київська	Частково	Частково	Ні	Київ демонстрував координацію із національними та міжнародними структурами (ICOM, Міністерство культури, ЮНЕСКО). Місцеві музеї евакуювали колекції, але більшість дій йшли від урядових структур. Ініціатива радше змішана — між містом і центральною владою.
Чернігівська	Так	Частково	Ні	Чернігівська громада, попри бомбардування, зберегла значну частину історичного центру завдяки діям місцевих музеїв і ініціатив місцевим активістам. Місто отримує допомогу від

				UNESCO та Польського інституту національної пам'яті.
Харківська	Частково	Ні	Так	У перші місяці війни — сильні втрати серед об'єктів культурної спадщини. Реакція влади запізнiла, фокус — на відновленні лише після пошкоджень. Участь міжнародних партнерів з'явилась пізніше, ніж було потрібно. На початку війни проявлявся сценарій очікування «вказівок згори».
Бахмутська	Ні	Ні	Так	У громаді повна відсутність захисних заходів до окупації. З боку громади спостерігався брак ініціативи та дій, залежність від обласного керівництва.

Херсонська	Частково	Ні	Частково	У період окупації — культурна спадщина зазнала масового пограбування (особливо у музеях) та вандалізму. Після звільнення громада проявила ініціативу (евакуація, інвентаризація), але в 2022 році влада не діяла самостійно. Ситуація змінилась лише у 2023 році завдяки підтримці західних НУО.
------------	----------	----	----------	--

Протестувавши теоретичні очікування, можемо зробити такий підсумок, що:

Теоретичне очікування 1: радше відповідає очікуванням. Війна в Україні чітко підкреслює вразливість об'єктів культурної спадщини під час збройних конфліктів. Щоб запобігти руйнуванню цих об'єктів, Україна дотримується норм міжнародного права та активно співпрацює з міжнародними організаціями. Хоча міжнародно-правові механізми забезпечують основу для захисту культурної спадщини, їхня ефективність залишається обумовленою співпрацею держав, як на національному, так і на місцевому рівні, та здатністю міжнародних інституцій реагувати на порушення терміново та рішуче. Як бачимо на прикладі Львівської, Київської, Чернігівської, Харківської та Херсонської громад. Місцеві активісти та посадові особи схильні перебирати на себе зобов'язання у настанні криз та зовнішніх загроз, які потребують миттєвої реакції. Також, особливо в умовах війни, постраждалі громади легше вступають в контакт з міжнародними акторами, які пропонують допомогу та опікуються місцевими ініціативами, ніж з національними акторами.

Теоретичне очікування 2: показало, що лише у 2 випадках з 6 частковий вплив є, який більше проявляється у готовності до настання викликів, ніж до фокусування на наслідках та намаганнях їх запобігти. Отож, через неадаптивність локальних програм до реальних загроз, відсутність чи наявність таких програм захисту та збереження об'єктів культурної спадщини, ніяк не впливає на рівень втрат об'єктів культурної спадщини, особливо під час активних бойових дій.

Теоретичне очікування 3: це теоретичне очікування досить тісно пов'язане з інституційною спроможністю громади, її керівництвом, а також з інтенсивністю бойових дій на території громади та близькістю до лінії фронту. Як ми бачимо, громади, які знаходяться близько до лінії фронту, або які перебували в окупації і де бойові дії велися швидко та активно, більш схильні очікувати вказівок від централізованих органів влади, аніж діяти на власний розсуд та оперативно реагувати на загрози.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило виявити ключові аспекти реалізації місцевих політик збереження пам'яток культурної спадщини України під час повномасштабної російсько-української війни. Основні результати свідчать про те, що в умовах війни місцеві органи влади, попри обмежені ресурси, продовжують здійснювати важливу роль у збереженні та захисті об'єктів культурної спадщини. Дослідження підтвердило гіпотезу про зростання значущості місцевого рівня у сфері культурної політики в умовах воєнної кризи.

Отримані результати роботи демонструють, що:

- співпраця між органами місцевого самоврядування, громадськими ініціативами та міжнародними партнерами є критично важливою для захисту культурної спадщини під час війни;
- як виклик на загрози, з'являються нові форми адаптивного управління, включаючи цифрову інвентаризацію пам'яток, евакуацію рухомих об'єктів та залучення волонтерів до моніторингу пошкоджень;
- попри обмежене фінансування, органи місцевого самоврядування реалізують політики на основі пріоритетності та доступних ресурсів, акцентуючи увагу на найвразливіших пам'ятках.

Ці висновки розширюють існуючу академічну дискусію щодо ролі місцевого рівня у формуванні культурної політики, зокрема в умовах кризових ситуацій. Вони підсилюють позицію дослідників, які наголошують на гнучкості та інноваційності місцевих підходів у сфері охорони та захисту культурної спадщини, що було не завжди помітно в попередніх дослідженнях, зосереджених переважно на державному рівні.

Теоретично очікувалося, що війна обмежить можливості реалізації місцевих політик і сприятиме централізації процесів охорони та захисту спадщини. Проте отримані дані засвідчили зворотне: в умовах загрози місцеві ініціативи стали рушієм для практичного збереження об'єктів, а процеси децентралізації, започатковані до війни, продовжують демонструвати свою ефективність навіть у кризових обставинах. Таким чином, результати роботи спростовують песимістичні очікування щодо спроможності місцевого рівня в умовах війни та

відкривають нові перспективи для дослідження адаптивного врядування в культурній сфері.

Серед основних обмежень досліджень варто виокремити обмежений обсяг емпіричних даних через складність доступу до офіційної документації та польового збору інформації у прифронтових або окупованих регіонах.

Подальші дослідження, в межах цієї тематики, можуть розвиватися у таких напрямках:

- Порівняльний аналіз місцевих політик збереження культурної спадщини в різних регіонах України;
- Вивчення впливу міжнародної допомоги на формування місцевих стратегій збереження пам'яток;
- Дослідження залучення громадськості та волонтерів до процесів охорони культурної спадщини в умовах настання воєнної загрози.

У підсумку, ця робота робить внесок у розуміння трансформації місцевих політик збереження культурної спадщини в умовах війни та розширює знання про потенціал місцевого врядування в кризових ситуаціях.

ПРОПОНОВАНІ ЗМІНИ ДО ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Результати дослідження демонструють, що в умовах повномасштабної війни ефективність збереження культурної спадщини значною мірою залежить від спроможності місцевих громад до самостійних дій. Водночас, наявні виклики — фрагментарність підходів, нестача правових механізмів, брак інституційної підтримки та неготовність частини громад до кризових ситуацій — вказують на необхідність перегляду публічної політики у цій сфері. Варто звернути увагу на окремі аспекти, впровадження або вдосконалення яких позитивно впливатиме на бажання місцевих акторів брати на себе відповідальність у кризові моменти та на їх інституційну спроможність.

Створення національної політики підтримки місцевих ініціатив є одним із доцільних напрямків, на який варто звернути увагу. Досвід Львова, Чернігова та частково Києва свідчить, що дії на місцевому рівні часто випереджали централізовані ініціативи. Проте без системної підтримки такі дії залишаються неефективними або малорезультативними. Тому доцільно було б створити національну програму, яка б:

- встановлювала загальні протоколи дій у разі загроз для об'єктів культурної спадщини (інструкції з евакуації, мінімальні вимоги до захисних заходів тощо) та розширила б повноваження органів місцевого самоврядування у сфері охорони культурної спадщини саме в частині підвищення їх інституційної спроможності як реакцію на виникнення загроз. Як зазначила

Олександра Ковальчук, голова правління Коаліції дієвців культури: «Наші культурні політики справді мають бути гнучкі та враховувати реалії, у яких ми живемо. До прикладу, працюючи над частиною Стратегії культури 2025–2030, що присвячена культурній спадщині, я була шокована, що там взагалі немає карти ризиків, розгалуження на план А, план Б тощо. При цьому стратегія з'явилася завдяки проєкту *Ukraine Facility*, в якому не закладено ані копійки на культуру та спадщину. Коли ми просили цієї підтримки, у заявці йшлося, що на серпень 2024 року війна буде завершена і країна зайде в стадію відновлення. Проте фактично Стратегія культури 2025–2030 написана в ситуації війни, що триває.» (Платонова, 2025);

- передбачала механізми швидкого фінансування місцевих ініціатив у кризових умовах з мінімізацією бюрократичних процедур задля максимального результату та швидкої реакції на загрози;
- надавала юридичне підґрунтя для тимчасової релокації або зміни статусу об'єкта культурної спадщини в умовах бойових дій. Досвід Харкова, Бахмута та Херсона показав, що у багатьох громадах відсутній алгоритм чітких дій, зокрема через те, що законодавство не враховує потреби збереження спадщини у воєнний час. Тому тут важливо розглянути можливість імплементації юридичних механізмів швидкого реагування: спрощені тендерні процедури, тимчасові дозволи на переміщення предметів спадщини тощо;
- передбачала створення локальних центрів реагування на загрози для спадщини — міждисциплінарних команд при органах місцевої влади, які включали б фахівців з культурної спадщини, кризового управління, архітектури та безпеки і які б мали достатній обсяг знань та досвіду для прийняття ефективних рішень по захисту та збереженню об'єктів культурної спадщини. На місцевому рівні громад і населених пунктів, попри зобов'язання закону, окремі органи охорони культурної спадщини майже відсутні, лише поодинокі населені пункти можуть пишатися утворенням таких підрозділів. На практиці це означає відсутність цілісного управління та єдиної системної команди, що провадить визначену центральними органами політику на місцях, відсутність інституційної спроможності здійснювати контроль і функції з охорони культурної спадщини на місцях, надавати необхідні послуги й консультації.

Збереження культурної спадщини — не лише символічний, а стратегічний ресурс для повоєнного відновлення, національної ідентичності та сталого розвитку. Запропоновані зміни дозволять:

- зробити політику збереження спадщини більш гнучкою, адаптивною та ефективною в умовах воєнних загроз;

- активізувати місцеві громади як повноправних та повноцінних учасників захисту об'єктів культурної спадщини;
- уникати втрат у майбутньому, зменшивши залежність від неефективних централізованих моделей управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Bleibleh, S., & Awad, J. (2020). Збереження культурної спадщини: зміна парадигм перед обличчям війни, окупації та ідентичності. *Journal of Cultural Heritage*, 44, 196–203.
- Blake, J. (2000). On defining the cultural heritage. *International & Comparative Law Quarterly*, 49(1), 61–85.
- Basko, A. V. (2024). Peculiarities of the administrative and legal regulation of ensuring the preservation of the cultural heritage of Ukraine by local self-government bodies in wartime conditions. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, (4), 294–300. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.46>
- Cunliffe, E., & Curini, L. (2018). ISIS and heritage destruction: A sentiment analysis. *Antiquity*, 92(364), 1094–1111. <https://doi.org/10.15184/aqy.2018.134>
- FreedomGPT. (n.d.). *Preservation of cultural heritage*. <https://www.freedomgpt.com/wiki/preservation-of-cultural-heritage>
- Jagielska–Burduk, A. (2022). *Cultural heritage as a legal hybrid*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-04946-0>
- Logan, W. (2012). Cultural diversity, cultural heritage and human rights: Towards heritage management as human rights-based cultural practice. *International Journal of Heritage Studies*, 18(3), 231–244. <https://doi.org/10.1080/13527258.2011.573704>
- Larcan, A. (2025, February 28). News. UNESCO. <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>
- Meskeel, L. (2018). *A Future in Ruins: UNESCO, World Heritage, and the Dream of Peace*. Oxford University Press.
- Putri, M. K. A., & Wattimena, K. A. (2024). Conceptual and juridical review of the destruction of cultural property in the Ukraine - Russia war. *Jurnal Suara Hukum*, 6(1), 125–143. <https://doi.org/10.26740/jsh.v6n1.p125-143>
- RESHMA, M. R., et al. (2023). Cultural heritage preservation through dance digitization: A review. *Digital Applications in Archaeology and Cultural Heritage*, 28, e00257.
- RESPOL_Cultural_heritage (2024). Істотні питання політики: культурна спадщина — [DOI: 10.70719/respol.2024.01](https://doi.org/10.70719/respol.2024.01)
- ROUHI, J. (2017). Definition of cultural heritage properties and their values by the past. *Asian Journal of Science and Technology*, 8(12), 7109–7114.
- sil.media. (2024, 25 жовтня). Війна проти культурної спадщини: масштаб руйнувань на Чернігівщині та зусилля для збереження. Сіль Медіа. <https://sil.media/p/vijna-proty-kul-turnoyi-spadshhyny-massh-20420>
- Silverman, H., & Ruggles, D. F. (2007). Cultural heritage and human rights. In *Cultural heritage and human rights* (pp. 3–29). Springer New York.

Евакуація музейних цінностей на Чернігівщині: за планом та за підтримки МКСК. (б. д.). Чернігівська ОДА.

<https://www.cg.gov.ua/index.php?id=517711&tp=page>

Збереження культурних пам'яток — проблема для Харкова. (б. д.). «Люк».

<https://lyuk.media/city/cultural-sights/>

Ілечко, А. (2025, 29 квітня). Чи можливо вберегти культурні пам'ятки під час війни: досвід Львова. https://dyvys.info/2025/04/29/yak-oberigayut-kulturni-pamyatky-pid-chas-vijny-u-lvovi/?utm_source=chatgpt.com

Інститут статистики ЮНЕСКО, ICCROM. (2009). Рамкова система культурної статистики ЮНЕСКО; (1998). Готовність до ризиків: Керівництво з управління всесвітньою культурною спадщиною; (1988). Традиційні методи реставрації: дослідження RAMP.

«Культурний ландшафт Чернігова»: чергова спроба включити до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО історичну частину міста. (б. д.). Чернігівська ОДА. <https://cg.gov.ua/index.php?id=474756&tp=page>

Лопачак, М. (2025, 30 січня). Інформаційний портал депутатів Львівської міської ради. Facebook.

<https://www.facebook.com/lvivrada/posts/pfbid02KvQfXtdawEV9EgxNFWtqmctBTWDbkzQQCLwYph77dQDvZR4fN7ibPkwnSgwVq7m4l?rdid=bZowt7vMILmYqTBI>

Лотоцька, Н. (2025, 3 квітня). Департамент охорони культурної спадщини КМДА торік наклав санкцій на понад 600 тис. грн (фото). LB.ua. https://lb.ua/kyiv/2025/04/03/669121_departament_ohoroni_kulturnoi.html?utm_source=chatgpt.com

*Малиш, Н., & Москаленко, С. (2024). Проблема захисту культурної спадщини під час війни: державно-управлінський аспект. *Науковий вісник: Державне управління*, 2(16), 176–190.*

*Малиш, Н., Шевченко, В., & Ткачук-Мірошниченко, О. (2021). Державна політика у сфері охорони культурної спадщини в Україні. *Журнал управління культурною спадщиною та сталого розвитку*, 11(3), 262–279.*

Марина Соловійова: Київ працює над збереженням пам'яток і документує пошкодження та збитки, нанесені культурній спадщині через військову агресію рф. (б. д.). Офіційний портал КМДА - Головна. <https://kyivcity.gov.ua/news/marina-solovyova-kiv-pratsyuye-nad-zberezhenniam-pamyatok-i-dokumentuye-poshkodzhennya-ta-zbitki-naneseni-kulturniy-spadshini-cherez-viyskovu-agresiyu-rf/>

Музей Бахмута: життя та збереження спадщини в умовах війни. (б. д.). Антикризисний медіа-центр - Антикризисний медіа-центр, Краматорськ. <https://acmc.ua/krayeznavchij-muzej-bahmuta-zhyttya-ta-zberezhennya-spadshhyny-v-umovah-vijny/>

Платонова, А. (2025). *Українська культурна спадщина: врятувати не можна втратити*.

LB.ua. https://lb.ua/culture/2025/05/09/675295_ukrainska_kulturna_spadshchina.html

Придятько, С. М. (2023). Збереження та просування української культури в умовах війни.

Про охорону культурної спадщини: Закон України № 1805-III. (2024). *Законодавство України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>

Рекомендації Групи експертів під керівництвом Європейської Комісії з питань збереження культурної спадщини в Україні. (n.d.). *Publications Office of the EU*. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ac1cc7c5-a346-11ef-85fo-01aa75ed71a1/language-uk>

Солодовнік, М., & Говина, Л. (2024, 6 липня). *Пошкодження культурної спадщини через обстріли РФ: у Харкові створили робочу групу*. Суспільне. Харків. <https://suspilne.media/kharkiv/784237-poskodzenna-kulturnoi-spadsini-cerez-obstrili-rf-u-harkovi-stvorili-robocu-grupu/>

У Литві відкрилася виставка «Бахмут – обличчя геноциду 1942/2022» | Міністерства культури та стратегічних комунікацій. (б. д.). Міністерства культури та стратегічних комунікацій. https://mcsc.gov.ua/news/u-lytvi-vidkrylasya-vystavka-bahmut-oblychchya-genocydu-1942-2022/?utm_source=chatgpt.com

Чередниченко, О. (2025, 5 січня). «Спадщина у людях»: як активісти Чернігівщини та Сумщини зберігають культурні цінності на межі з Росією та Білоруссю. [cs.detector.media. https://cs.detector.media/community/texts/186380/2025-01-05-spadshchyna-u-lyudyakh-yak-aktyvisty-chernigivshchyny-ta-sumshchyny-zberigayut-kulturni-tsinnosti-na-mezhi-z-rosiieyu-ta-bilorussyu/](https://cs.detector.media/community/texts/186380/2025-01-05-spadshchyna-u-lyudyakh-yak-aktyvisty-chernigivshchyny-ta-sumshchyny-zberigayut-kulturni-tsinnosti-na-mezhi-z-rosiieyu-ta-bilorussyu/)

ЮНЕСКО, Держпром і культурні пам'ятки Харкова. (б. д.). Оперативні новини Харкова | Накипіло. https://nakypilo.ua/teksty/yunesko-derzhprom-i-kulturni-pamiatky-kharkova/?utm_source=chatgpt.com

Як захистити об'єкти культурної спадщини від знищення й привласнення росіянами та повернути вкрадене. (n.d.). *Укрінформ - актуальні новини України та світу*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3855723-ak-zahistiti-obekti-kulturnoi-spadsini-vid-znisenna-j-privlasnenna-rosianami-ta-povernuti-vkradene.html>

1255 пам'яток культурної спадщини постраждали в Україні через російську агресію станом на кінець грудня 2024 року. (n.d.). *Міністерства культури та стратегічних комунікацій*. <https://mcsc.gov.ua/news/1255-pamyatok-kulturnoyi->

[spadshhyny-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu-stanom-na-kinecz-grudnya-2024-roku/](#)